

MORJE MNOGIH RIB

ODBIRANJA PRETEKLOSTI V SEVEROVZHODNEM JADRANU

NATAŠA ROGELJA CAF, ALENKA JANKO SPREIZER IN
MARTINA BOFULIN

V članku so tematizirani procesi dediščinjenja, spominjanja in sedanjenja preteklosti v severovzhodnem Jadranu. Pri tem se avtorice osredinjajo na štiri ikonične ribe, ki služijo kot kristalizacijske točke prepleta med sedanjostjo in preteklostjo. Sledeč ribam so v članku predstavljeni mnogovrstni imaginariji razumevanja preteklosti v etnološkem preučevalnem polju severovzhodnega Jadrana.

Ključne besede: dediščinjenje, spominjanje, sedanjenje preteklosti, severovzhodni Jadran, Tržaški zaliv, ribe

The paper discusses heritagization, remembering, and past presencing in the North East Adriatic through the four fish species that serve as nodal points in the interplay between the past and the present. Following the selected fish species, the paper explores the diversity of imaginaries that pertain to the mediation of the past in the present in the field of ethnological study in the North East Adriatic.

Keywords: heritagization, remembering, past presencing, North East Adriatic, Gulf of Trieste, fish

UVOD

Plovba ob obalah severovzhodnega Jadrana je zahtevno opravilo. Potrebno je razumeti akrobatsko naravnano retoriko turizma, ki uspešno pretaplja turbulentne konflikte v bogato, večplastno dediščino območja; potrebno je priti do dna paradoksu, ki se plazi med promocijskim istrskim sloganom multikulturalizma in nacionalistično željo po ohranjanju čistih in zamejenih kultur (Rogelja in Janko Spreizer 2017); prav tako pa se je treba prepustiti vsakdanjim taktikam ljudi, ki navkljub vsem načrtanim in nezačrtanim zgodovinskim mejam in dediščinskimi zgodbam s svojimi prehojenimi in preplutimi potmi ustvarjajo severovzhodni Jadran kot prostor srečevanj, kot morje mnogih rib. Izhodišče te razprave so štiri ikonične ribe, ki so kristalizacijske točke prepleta med sedanjostjo in preteklostjo.

Z etnografskimi podobami štirih rib bodo predstavljeni mnogovrstni in večkrat neskladni imaginariji preteklosti v »etnološkem preučevalnem polju«¹ severovzhodnega Jadrana, ki ga jemljemo kot okvir in ne homogeno kulturno enoto ali geografsko jasno definirano območje. Ob refleksiji procesov spominjanja, dediščinjenja in sedanjenja preteklosti se bomo osredinile na vzhodne obale in morja severnega Jadrana, ki so specifični zaradi zgodovinske in kulturne povezanosti z Mediteranom,² Srednjo Evropo in zahodnim Balkanom. Besedilo z zgodbami štirih rib – ciplja, brancina, sardele in tune – v antropološki perspektivi predstavlja

¹ Etnološko preučevalno polje Mediterana (ali katero koli drugo terensko območje) lahko pojmujejo kot enoto analize; v njej postavljamo vprašanja in nanja tudi odgovarjamo (Albero in Blok 2001: 20).

² Po zgledu Bojana Baskarja (2002) v članku uporabljamo izraz Mediteran za širšo regijo ob Sredozemskem morju, ki zaobjema tako geografske enote morja in obal, kot tudi imaginarije, povezane s to pokrajino; pridevnik »sredozemsko« pa tam, kjer se besedilo nanaša na Sredozemsko morje kot geografsko enoto.

rabe preteklosti, vezane na jadranske morske krajine. Ribe kot kristalizacijske točke so pri tem veliko več kot hrana, a na koncu tudi in predvsem hrana. Sprašujemo, kaj nam imaginariji, povezani z omenjenimi ribjimi vrstami, sporočajo o procesih odbiranja preteklosti v severovzhodnem Jadranu. Procesi imaginiranja, npr. preteklosti, so latentni, a potencialno vpliven in izjemno pomemben del interakcij posameznikov in skupnosti z morjem in z njegovo obalo (Song, Chuenpagdee in Jento 2013). Imaginariji kot »historično podloženi, kulturno pogojeni in družbeno posredovani reprezentacijski skupki« (Salazar 2012: 237–238) lahko uporabljajo tudi tako banalno, kot je (ne)izbira ribe na krožniku, ali tako samoumevno, kot so izbira eksponatov v muzejih, motivi na jubilejnih znamkah, v označbah kakovosti, teme časopisnih člankov ali vsakdanjih pogovorov. Mobilizacija imaginarijev se namreč kaže kot polje gostih družbenih interakcij, kjer poteka usklajevanje med individualnimi, lokalnimi in širšimi, globalnimi perspektivami (Appadurai 1996: 31) in okusi. Kar na koncu dobimo postreženo na krožniku, je namreč veliko več kakor le okusna jed.

ORIENTACIJA ALI KJE RIBARIMO?

Obalna področja Jadrana zaznamujejo heterogene in premikajoče podobe o prostorih, ljudeh, stvareh in dogodkih, ki tvorijo pomemben del kulturne, gospodarske in politične zgodbe Evrope. Jadransko morje ob tem dodatno opredeljuje položaj mejnega prostora med nekdanjimi tekmiškimi imperiji in državami (muslimanskim Vzhodom in krščanskim Zahodom, habsburškim in otomanskim imperijem ter Beneško republiko) in današnjimi državami in naddržavnimi entitetami (npr. Evropsko unijo). V tem prostoru so in še vedno potekajo intenzivni procesi (nacionalnega, etno-lingvističnega, religioznega, razrednega in ideološkega) razmejevanja in razslojevanja. Kot ugotavljajo raziskovalci, se nasledstvo tekmiških tradicij izraža v sodobnih reprezentacijah kulturnih sfer Jadrana (Baskar 2002; Cocco 2010; Ballinger 2013; Rogelja in Janko Spreizer 2017) in je pomemben del razumevanja preteklosti in sodobnih dediščinskih upravljavskih politik na tem območju. V prostoru zgoščenih reprezentacij, meja in akterskih zgodb lahko ugotovimo, da se kopenske napetosti (opazne pri poudarjanju določenih aspektov dediščine) raztezajo tudi v morje (Ballinger 2013). Geopolitično je Jadran pomemben del Sredozemskega morja, ki se kaže kot notranje morje notranjih morij (Cocco 2006) in kot morje intimnih razmerij (Matvejevič 1999: 14). Opazovanje odbiranja preteklosti se zdi na tako gosto prepređenem prostoru še posebej primerno.

Preden torej zabredemo v morje mnogih rib, pogledjmo približe še procese odbiranja preteklosti, ki jih bomo v nadaljevanju analitično razmejile na »spominjanje«, »dediščinenje« in to, kar je Sharon Macdonald (2012) poimenovala »sedanjenje preteklosti« (ang. *past presencing*).³ Ob tem je že na začetku potrebno poudariti, da tako razločeni procesi

³ Koncept *past presencing* (Macdonald 2012) sta Katalin Munda Hirnök in Ingrid Slavec Gradišnik v slovenski jezik prevedli kot »ponavzočenje preteklosti« (Munda Hirnök in Slavec Gradišnik 2019: 66).

odbiranja preteklosti niso nujno ločeni tudi v vsakdanjiku družbenih akterjev na preučevanem območju: na terenu gre najpogosteje za preplet, prekrivanje in sočasnost različnih načinov odbiranja preteklosti, ki dajejo različno težo posamičnim vidikom teh procesov in so usmerjeni k drugačnim ciljem. Z uvajanjem teh ločnic tako ne trdimo, da gre za ločene procese, temveč menimo, da je za potrebe analize spoprijemov s preteklostjo in rabo preteklosti v sedanjosti smiselno poudariti glavne modele, ki se oblikujejo v tem procesu. *Spominjanje* je sicer mogoče razumeti zelo široko, kot skoraj vsako nanašanje na izkušnje s preteklostjo, bodisi individualne ali skupinske, neposredne ali sporočene. V tem besedilu se *spominjanje* nanaša na odbiranje preteklosti, ki ga akterji na neki način povezujejo s svojimi življenji, četudi dogodki, ki so predmet spominjanja, segajo dlje v preteklost in so bili akterjem spominjanja preneseni (prek pričevanj ali kulturnih produktov) (prim. Whitehead in Božoglu 2017). Gre za manj institucionaliziran proces in tudi manj strateški, čeprav je pogosto, ne pa nujno, osnova za druge načine odbiranja preteklosti. *Dediščinjenje*, na drugi strani, razumemo kot aktiven in strateški proces odbiranja preteklih dogodkov, predmetov in praks, ki jih postavljamo kot ogledalo sedanjosti, in jih povezujemo z določenimi skupki vrednot, ki jih želimo prenesti v prihodnost (Harrison 2013: 4). To odbiranje, kljub razpiranju razumevanja dediščine, še vedno najpogosteje poteka z ekspertnim vrednotenjem in je zato potopljeno v neenake odnose družbene moči (Smith 2006). V evropskem kontekstu pa za dediščinjenje velja, kakor je zapisala Gisela Welz (2015), da je v veliki meri posledica evropskih regulativ, politik in ekonomij, ki se manifestirajo v nacionalnih zakonodajah in projektih, podprtimi z evropskimi sredstvi. Dediščinjenje nemalokrat ustvarja konkretne produkte, o čemer pričajo številne raziskave, ki se ukvarjajo s poblagovljenjem kulture in dediščine v turizmu (Selwyn 1996).

Čeprav je razmerje med *dediščinjenjem* in *spominjanjem* poskušala določneje opredeliti vrsta raziskovalcev (prim. Macdonald 2013; McDowell 2016), je zaradi širokega razumevanja obeh, pa tudi precejšnje konceptualne zmede, to skoraj nemogoča naloga. Zgled analitične razmejitev, na katero se opiramo v tem besedilu, je lahko študija Jane Nadel-Klein (2003), ki opisuje škotsko obmorsko vasico Ferryden, kjer je ribištvo v zatonu in v veliki meri obstaja le še v individualnih in kolektivnem spominu. Kljub opustitvi načina življenja pa ribiči aktivno sodelujejo v preoblikovanju socialnega spomina v historično rekonstrukcijo z opredmetenjem svojih spominov v tekste, zbirke, predstave in razstave (prav tam). V tem procesu različne skupnosti in posamezniki tako prakticirajo, si prisvajajo, živijo ali »ribarijo za dediščino«, kakor je ugotovila avtorica.

Tretji način odbiranja preteklosti, ki smo ga izbrale, ne označuje podvajanja analitičnih z ljudskimi koncepti razumevanja odbiranja preteklosti, kakor to velja za spomin in dediščino (prim. Macdonald 2013). *Sedanjenje preteklosti* se osredinja na načine, ki preteklost uresničujejo v sedanjosti. Gre za koncept, ki je širši od spominjanja, saj ne predvideva, da je spomin kot fiziološki proces nujen za odbiranje preteklosti, poudarja pa tehnologije, potrebne za pritegnitev preteklosti v sedanjost, in to ne zgolj diskurzivne, temveč tudi afektivne in utelešene (Macdonald 2013: 12), torej nekakšno občutenje preteklosti. To pomeni,

da se nekaterih stvari iz preteklosti spomnimo ali pa ne ali da o nekaterih stvareh moramo govoriti, medtem ko o drugih molčimo (Macdonald 2013: 79).

V kontekstu raziskovanega območja pa procesi *spominjanja*, *dediščinjenja* in *sedanjenja preteklosti* trčijo ob specifične lokalne načine sobivanja s preteklostjo. Po Bourdieuju (2002)⁴ jih imenujemo dispozicije, med njimi pa bomo, glede na prejšnje raziskave (Rogelja 2006; Rogelja in Janko Spreizer 2017), izpletle tri prevladujoče, morda najbolj samoumevne in prav zato večkrat spregledane vsakdanje dispozicije. Prvo lahko imenujemo *neprebavljene zgodovine*, saj je bilo ugotovljeno, da akterji na območju raziskave uporabljajo nestabilne in večkrat neskladne rekonstrukcije prostora in zgodovine (Rogelja in Janko Spreizer 2017). Druga dispozicija je *zamegljevanje*, ki je v bistvu precej podobna socialni amneziji, s katero se je moč izogniti konfliktom in bolečim spominom, in je nekakšna pot do družbene kohezije. Tretja dispozicija je *ohranjanje distance*, ko ljudje jemljejo večje sisteme in meje kot samoumevno začasne ter si jih zato ne prisvojijo, temveč do njih v vsakdanjih praksah in govoru (npr. v frazah »pod Italijo«, »pod Jugoslavijo«) ohranjajo čustveno in praktično razdaljo. V nadaljevanju bomo poskušale pokazati, kako se procesi *dediščinjenja*, *spominjanja* in *sedanjenja preteklosti* vzajemno prepletajo z omenjenimi dispozicijami. Ribe nam bodo vstopni ključi.

DANES NA MENIJU: TUNE, SARDELE, CIPLJI IN BRANCINI

Ko se je Nataša leta 1998 prvič odpravila na teren za doktorsko nalogo o ribištvu ob slovenski obali, se je ustavila v Lazaretu. Lazaret je bil mejni prehod med SFR Jugoslavijo in Italijo, predstavljal je začetek (ali pač konec) tako imenovanega Zahoda, še prej je bil Lazaret karantena za bolne ali okužene, liminalna cona med nami in njimi. Po krajšem »evropskem« premoru, ko se je meja med Italijo in Slovenijo zrahljala, se je ob pandemiji Covid-19 spet utrdila. Takratni opis srečanja z naključno obiskovalko Lazareta, skrbno zapisan v terenskem zvezku, osvetljuje nekatere od prekrivajočih se in včasih nasprotujočih si izkušenj in pogledov na preteklost in predvsem življenja s preteklostjo v tem delu Jadrana:

Gospa je bila iz Sesljana, kraja, kjer naj bi Slovani prvič zagledali morje (vsaj tako sem nekoč davno prebrala v osnovnošolskem učbeniku domoznanstva). Ta dan je bila gospa na obisku pri sestrični, ki je živela na slovenski strani meje in ta sestrična je bila poročena z italijansko govorečim gospodom, enim redkih, ki se po drugi svetovni vojni

⁴ Dispozicije so osrednji element Bourdieujeve teorije habitusa, ki jih definira kot priučene zmožnosti in strukturirana nagnjenja k mišljenju, čutenju in dejanjem na določene načine, kar jih nato vodi v ustvarjalne odgovore na prisile in zahteve njihovega sedanjega okolja (Wacquant 2010: 267). Sistem takšnih dispozicij tvori posameznikov ali skupinski habitus, ki v vsakem trenutku deluje kot matrica zaznav, ocen in dejanj in omogoča izvrševanje neskončno diferenciranih nalog s pomočjo analognega prenosa shem, pridobljenih v poprejšnji praksi (Bourdieu 2002: 89).

ni odselil na ozemlje današnje Italije, saj je bil komunist, kot je povedala. Pomislila sem, da se srečanj ob današnji slovenski obali v krajše stavke pač ne da strniti, še danes ne. Gospa me je vprašala, kaj delam tam. Razložila sem ji, da raziskujem slovensko ribištvo, ter da se odpravljam v Izolo, mesto ribičev in delavcev, kot je mesto imenoval Janez Kramar (1987) v svoji knjigi, v Lazaretu pa sem se ustavila zgolj slučajno. Na moje presenečenje je imela gospa zelo ostro mnenje o moji raziskovalni temi. Svetovala mi je, naj se raje osredotočim na pravo slovensko ribištvo, na tunolovke, na zgodovino lova tun, na vasi nad Trstom. (TZ Rogelja Caf, november 1998)⁵

Avtorica zapisa se je precej let pozneje odpravila v Ribiški muzej tržaškega primorja na današnji italijanski strani zaliva, kamor so jo mnogi sogovorniki na današnji slovenski strani obale napotili na študij »pravega« slovenskega ribištva; v vas Križ, kjer je nekoč lovilo več kot 200 slovensko govorečih ribičev, danes pa lahko ribiče vidimo zgolj na starih muzejskih fotografijah. Opazila je, da obiskovalce muzeja že pri vhodu pričakajo tune. Vkllesane v kamniti obok nad vhodnimi vrati in natisnjene na plakatih so se prerinile na mesto simbola muzeja in društva. Ob nekem drugem obisku, ko so jadranske obale že preplavili evropski dediščinski projekti, smo skupaj z indijskimi raziskovalci, vključenimi v mednarodni projekt *FisherCoast*, ponovno obiskale muzej. Opazile smo, da se na starih dokumentih lokalnega ribiškega društva pojavlja podoba brancina. Gostitelja smo vprašale, zakaj so za simbol ribiškega muzej namesto brancina izbrali tuno. Direktor muzeja, nekdanji ladijski inženir, je pojasnil, da so ribolovna tehnologija in barke, ki so se uporabljale za ribolov tun, enkratni in zanimivi za obiskovalce, dodal pa je še: *Tuna je močna riba! A tudi nekoč so bili pametni, da so namesto sardel izbrali brancina za znak. Kaj lahko naredite s sardelami!?* (TZ Rogelja Caf, april 2019).

Davno pred tem projektom, ko je Nataša še krojila robove svoje disertacije, se ni zadovoljila s tem, da bi raziskovala zgolj tune in prave slovenske ribiče. Branila se je: »Kaj pa cipilji, to je stara piranska tradicija?« Odgovorili so ji, da so te nekoč lovili italijanski ribiči, danes pa je vse pomešano. Šele med raziskovanjem je postalo jasno, da je tistega dne v Lazaretu beseda tekla o dveh različnih miselnih konstrukcijah, o »slovenskem ribištvu« in »ribištvu v Sloveniji«. Pri oblikovanju obeh pa je bila najpomembnejša njuna diskurzivna umeščenost v čas. Slovenskemu ribištvu je bila izbrisana prihodnost, ribištvu v Sloveniji pa preteklost. Tuna je del slovenskega ribištva in plava v preteklosti. No, vsaj malo pa tudi v sedanjosti, a nekako na skrivaj in v »drugih« vodah. Budno oko lahko tako npr. opazi tunin rep, zataknjen v mreži pod nadstreškom sečoveljskega škvera (menda je s Hrvaške, pojasnjujejo ribiči). Kot trofeja pluje neki drug tunin rep na ribiški ladji, s katero sta se Alenka in Nataša udeležili panoramske vožnje do Pirana. Zataknjen za avtopilot je pritegnil vprašujoč Alenkin pogled, ki je pri kapitanu sprožil naglo pojasnilo, da je rep s Hrvaške,

⁵ Terenski zapisi in intervjuji so navedeni v oklepaju s kratico TZ, sledita priimek zapisovalke in čas nastanka.

da se v Sloveniji tun ne sme loviti, saj Sloveniji ob vstopu v Evropsko unijo (EU) niso bile dodeljene kvote za tune. Ko se tune, kljub ne-dodeljenim kvotam pojavijo v zalivu, nanje planejo časopisi in športni ribiči, za mnenje o tunolovu pa mediji povprašajo direktorja muzeja v Križu⁶ in prav v tej točki se preteklost in sedanost spet zamešata, pomešata ali zgolj premešata. Takrat tuna spet postane »naša« riba, ki obenem tudi ni (več) »naša«. V nasprotju s tuno, ki krasi portal muzeja v vasi Križu nad Trstom, kjer tuna in tunolovke zasedajo osrednje mesto v prilastitvi preteklosti slovenskega ribištva, pa ima tunin rep ali novica v časopisu le drugačeno vlogo – vlogo ribiške trofeje in žurnalistične zanimivosti.

V primerjavi s tunami so sardele majhne ribe, ki dosegajo velike številke. Predstavljajo dve tretjini celotnega ulova v Sredozemskem morju (Zei 1977: 182; Marčeta 2001: 24). So ribe, ki zamenjajo ime, ko so toplotno obdelane in zložene v konzerve. Takrat postanejo sardine, nas podučijo ribiči. Sardele oziroma zdaj sardine, stisnjene v slovito Delamarisovo konzervo, so bile zelo cenjena hrana v času SFR Jugoslavije, ko je Delamaris z njimi oskrboval Jugoslovansko ljudsko armado. Delamaris je danes zbirno ime za več v preteklosti med seboj povezanih tovarn za predelavo hrane, med katerimi je v imaginariju Izolčanov in drugih obalnih prebivalcev na prvem mestu konzervna industrija rib, tri sardelice, simbol Delamarisa, pa stojijo za sestavljanke imen treh nekdanjih tovarn konzerv DE Langlade, AMpelea, ARigoni in začetnico italijanskega imena mesta ISola/Izola (DELAMARIS). In čeprav so sardele drobne ribe, imajo v imaginariju Izole, delavstva in tovarn ribje industrije pomembno mesto. Delamarisova flota, ki je bila v zadnji etapi razvoja flota podjetja Riba, je zdaj, z izjemo ene ladje, razrezana ali odprodana, pa vendar ohranjajo sardele in sardine pomembno simbolno vlogo v današnjem slovenskem primorju. Srečamo jih lahko npr. v kontekstu turizma na ribiških barkah ob slovenski obali. Ribiči večkrat izletnikom razložijo, da so sardele delavska riba, da jih imajo najraje, da ima edino ta riba pravi okus, da ni tako brezkarakterna kot bela riba, namenjena bogatašem (Rogelja 2006), kot so Nataši razložili izolski ribiči, ko se je z njimi leta 2001 odpravila na turistične izlete, ki so jih v poletnih mesecih organizirali za delovne kolektive kmetov in rudarjev. Izleti so spominjali na »jugoslovanske« počitnice, z zvoki pesmi Oliverja Dragojevića, okusi modre ribe in bevande.⁷ O zgodovini se ni razpravljalo in vsi so se strinjali, da so sardele najboljša riba – najbolj morskega okusa in najbolj zdrava (prav tam). Na izletu z indijskimi raziskovalci, aprila 2019, povedo tudi, da jih zdaj ne lovijo več, da jih kupujejo od italijanskih ribičev. O preteklosti ribištva na današnji slovenski obali še vedno ne govorijo veliko, kot pravijo sami, za ljudi je mnogo zanimivejše dejstvo, da so oni ribiči in da se izleti, vsaj občasno, dogajajo na pravi ribiški barki. Turisti se lahko na današnji slovenski obali s sardelami pogostijo tudi na izolskih ribiških barkah, zasedranih v mandraču, ali v gostilnah, kjer jih ponudijo popečene in marinirane s čebulo v kisu, *na šavor*. Mojstrica priprave rib in solastnica kantine Bujol se

⁶ Prim. Boris Šuligoj, Tuni in mi. *Delo*, 26. 5. 2020 (<https://www.delo.si/magazin/zanimivosti/tuni-in-mi-312458.html>, 1. 9. 2020).

⁷ Mešanica vina in vode.



Znamka Pošte Slovenije iz serije Čolni Sredozemlja poštних operaterjev Euromed Postal, izdana leta 2015. Na znamki so plovilo tonera in tuni.



Znamka Pošte Slovenije iz serije Ribe Sredozemlja poštних operaterjev Euromed Postal, izdana leta 2016, s sardelo in jato sardel v ozadju.



Znamka Pošte Slovenije z zlatim cipljem iz serije Živalstvo, izdana leta 2013. V paspartuju znamke je prikazan stiliziran prikaz izlova cipljev v Piranskem zalivu z začetka 20. stoletja.



Znamka Pošte Slovenije iz serije Gastronomija Sredozemlja združenja poštних operaterjev Euromed Postal, izdana leta 2020. Motiv tradicionalne gastronomije Sredozemlja sestavljajo poleg brancinov Fonda še ekstra deviško oljčno olje, istrska jota, refošk in malvazija.*

* Prim. Janez Bogataj, <https://www.posta.si/zasebno/znamke-in-filatelija/galerija/postna-znamka/73744/EUROMED-POSTAL-Gastronomija-Sredozemlja>, 16. 11. 2020.

s solznimi očmi spominja svojih začetkov v Delamarisu, ko so s sodelavkami čistile ribe, jih sušile za zraku in ročno zlagale v konzerve. Jezi jo tranzicijska razprodaja premoženja, a to je druga zgodba. S sinom delata odličan bakalar, *vendar je to riba s severa, ni od tukaj. Sardela pa je naša, jadranska* (TZ Janko Spreizer, 6. 3. 2015), pravi. Odlična je na žaru ali ocvrta, vendar mora plavati tudi v vinu, doda. Turisti, ki pohajkujejo ob morju ali v notranjosti Istre, lahko kupijo konzerve sardin v tovarniški Delamarisovi trgovini in se z njimi oskrbijo za nekoliko nostalgичno malico, preden odidejo na plažo ali pohod. Kakšno mesto bodo zasedle sardele po razrezu zadnje Delamarisove/Ribine⁸ ladje za industrijski ribolov v polju dediščine? V konzervah so si utirale pot v muzej, a morda prezgodaj, morda bodo nekoč našle pot v alternativni muzej, muzej post-socializma? Koliko časa mora preteči in v kakšnih okoliščinah se mora nekdo ali nekaj znajti, da postane dediščina? Nedavno je bil v *Primorskih novicah* objavljen članek, ki napoveduje, da naj bi izolska občina odkupila lokacijo na območju nekdanjega Arga, bivše tovarne za predelavo rib v Izoli, za postavitev interaktivnega muzeja ribiške industrije.⁹ Bo nad vhodni portal tu vgravirana sardela? Sardela je pravzaprav primerno majhna in pravih oblik tudi za spominek, o čemer pričajo mnogi evropski muzeji ribištva, kjer lahko obiskovalci kupijo čokoladne sardine v konzervah ali pa lesene obeske za ključke v obliki sardel. Kot taka, primerna za trženje, je sardela že našla mesto v Izoli, v muzeju Hiša morja. Podpirajo jo evropski projekti, ki dediščino promovirajo, a se zdi, tudi unificirajo. A naj o tem odloči prihodnost.

Tudi cipelj velja za »našo«, jadransko ribo. Kot večina rib na tem območju je riba selivka. Čeprav je tarča morskega ribištva tudi drugod, pa ima v tem delu Jadrana prav posebno vlogo. V Mestni knjižnici Piran so ob Dnevih evropske kulturne dediščine piranski ribiči, ki so sodelovali v razpravi o tradiciji organiziranega ribolova cipljev, povedali: *Pirančani pravimo cipljem ševoli, sjevoli, cevoli in v severovzhodnem Jadranu jih lovimo pet vrst* (TZ Janko Spreizer, 29. 9. 2014). Že po tem, da ima neka žival toliko ljudskih imen, vidimo, da je pomembna. Za ciplja ribiči pravijo, da ga je težko gojiti, saj skače prek roba bazena, tako da so poskuse gojenja v strunjanskem zalivu po začetnih naporih opustili. Ciplji veljajo za pametne, morda premetene ribe, postavijo se v vrsto, razvrstijo se drug za drugim in pobegnejo iz mreže skozi luknjo. In o cipljih kroži tudi beseda, da se prehranjujejo z odplakami, s *šporkarjjo*, in so zaradi te navade včasih opisani kot umazana riba. A kljub tej prehrabni navadi imajo ciplji prav posebno, prestižno simbolno vlogo na današnjem slovenskem obalnem območju. Črno-bele fotografije izlova¹⁰ cipljev v Piranu z začetka prejšnjega stoletja so skoraj neločljivo povezane s preteklostjo Pirana – vidimo jih v muzejih, mestni hiši in še kje. Včasih ciplji zaplavajo tudi v časopise, predvsem kadar

⁸ V lokalnem govoru ljudje uporabljajo sintagmo Delamarisove barke, četudi se je podjetje za ribolov uradno imenovalo Riba.

⁹ Mirjana Cerin, Ribiški muzej namesto Argoline. *Primorske novice* 74 (120), 27. 5. 2020 (<https://www.primorske.si/mnenja/komentarji/ribiski-muzej-namesto-argoline>, 1. 9. 2020).

¹⁰ Izlov cipljev je emski termin, ki se nanaša na ribolov cipljev. Izraz je prešel tudi v druge javne rabe (npr. napis na poštni znamki, turistična vabila idr.).

se začne sezona lova v Piranskem zalivu, in zadnja desetletja v povezavi z novonastalo slovensko-hrvaško morskno mejo, pod katero brezbržno plavajo. Piranski cipelj je povezan s t. i. tradicionalnim ribolovom v Piranskem zalivu, čeprav se je tehnika lova spremenila. Ne gre več za ribolov s trato (mrežo), ki so jo uporabljali beneško govoreči ribiči, ki so po drugi svetovni vojni množično zapustili Piran in druga obmorska mesta, pač pa z obkrožno mrežo plavarico. Obalna črta se je v tem času spremenila, prav tako ljudje, ki lovijo ciplje. A cipelj je ostal, prilagodil se je novim razmeram in živi naprej, tako v morju kot simbolno. S tem, ko vsako leto prihaja v zaliv, je na neki način glavni akter ohranjanja te tradicije. Cipelj je tudi redni gost v Pomorskem muzeju Piran, na predstavitvah izročila o ribolovu v Piranskem zalivu, ribolovni pravici in znanju, ki sta pripadala prebivalcem teh krajev skoraj »od nekdaj«.¹¹ *Kaj je za tebe tradicija izlova cipljev?*, je piranski ribič vprašal Natašo, ko sta nekega popoldneva razpredala pogovor o »pravi tradicionalni« mreži za ribolov cipljev, in ji potem sam odgovoril na svoje vprašanje: *Tradicija je to, da jaz ulovim ciplje, in ti jih poješ* (TZ Rogelja Caf, november 2004).

Brancin je v primerjavi s cipljem, ki velja za tradicionalno ribo, v Piranskem zalivu novost. No, vsaj tisti iz ribjih gojišč, medtem ko je divji že od nekdaj cenjena riba, kakor smo se lahko podučili v ribiškem muzeju v Križu, ovekovečena celo v simbolu nekdanje tamkajšnje ribiške zadruge (TZ Rogelja Caf, april 2019). Staremu znancu, divjemu brancinu, ki bi si že skoraj zaslužil zaplavati v dediščinske vode severovzhodnega Jadrana (če mu ne bi pred nosom zaplavala Delamarisova konzervirana sardina in močni tun), se je pridružil še njegov bratranec, gojeni brancin Fonda, katerega mladice so pripeljane z juga Italije (TZ Bofulin, april 2019). Čeprav se je gojenja brancina lotila lokalna piranska družina, je gojeni brancin riba brez zgodovine, riba, ki so ji občinska in muzejska vrata zaprta, riba, ki ne plava pod sporno pomorsko mejo, riba, ki se dobro počuti v razpravljanju o trajnostnem razvoju, in riba, ki živi v svetu evropskih projektov. Njegova zgodba se namesto v zgodovinskih analih piše na domačih spletnih straneh družine, ki ribo goji, predstavljena je na seminarjih trajnostnega ribištva, med biologi in ribogojci. Brancin je plenilec, riba, katere meso je visoko cenjeno, in tudi riba, ki na območju današnje slovenske obale nima posebne simbolne vloge. A stvari se spreminjajo in njegov vzdevek je »močan«, če si izposodimo pridevnik za ribo od našega prvega sogovornika v Križu, saj brancinu nekateri novinarji pravijo »zelenosivi morski vitez«.¹² Za razloček od ciplja, je brancina lažje gojiti, in lepo pakiran v lične škatle je postal blagovna znamka Pirana in simbolni tekmeč tradicionalnemu piranskemu ciplju, vsaj tako ga včasih predstavljajo v časopisju. Brancin je precej dražji od ciplja, poleg tega pa mnogi menijo, da je gojeni brancin veliko bolj varna hrana kot ulovljeni cipelj, saj gojene brancine hranijo s kontrolirano biološko hrano. Na terenskem izletu z indijskimi raziskovalci si brancina nismo privoščili, zagrizli smo v

¹¹ Prispevek Darje Mihelič natančneje prikazuje razvoj in tradicijo ribolova ter ribolovnih pravic na Piranskem od prvih pisnih zgodovinskih dokumentov v 6. stoletju do 20. stoletja (Mihelič 1998: 7).

¹² Janez Mužič, Namesto cipljev brancini. *Dnevnik*, 23. 2. 2005 (<https://www.dnevnik.si/113938>, 2. 9. 2020).

sardele, pripravljene na eni izmed lokalnih ribiških bark. K odločitvi je prispevala cena, pa tudi nostalgija za znanim okusom jadranskih počitnic. Nad sardelo so bili navdušeni tudi indijski kolegi, ki to ribo dobro poznajo iz svojih morij, v okus jadranskih počitnic in idejo delavske ribe pa smo jih uvedli mi, generacija raziskovalcev, ki je doživela »sončno stran Jugoslavije« (Grandits in Taylor 2010).

Brancin je zaradi opuščanja ribolova in favoriziranja ribogojstva najbrž riba prihodnosti, katere zgodovina se šele začena pisati. A zgodovina se tudi ponavlja, pravi ljudska modrost. Nenadne spremembe – izguba ribolovnih območij po letu 1991 v današnjih hrvaških vodah, propad ribiške industrije in nove oblike projektne financiranja ribištva – so bile našim sogovornikom poznane. To je zgodovina nestabilnosti, revščine, nenehnega spreminjanja meja in boja za preživetje. Zdi se, da so bili Istrani prilagodljivi že dolgo, preden je prožnost postala neoliberalna vrлина. Vprašanje je le, ali se bo gojeni brancin znal prilagoditi tem, precej nestabilnim istrskim razmeram.

ANTROPOLOŠKO PREBAVLJANJE

Na mizi imamo kup stvari – štiri izbrane ribe (tuno, sardelo, ciplja in brancina), tri antropološko izluščene dispozicije (*neprebavljene zgodovine, zamegljevanje in ohranjanje distance*) kot tudi tri načine odbiranja preteklosti (*spominjanje, dediščinjenje in sedanjenje preteklosti*), skozi katere bomo etnografijo skušali prebaviti. Že bežen pogled na našo mizo priča o tem, da je v prostoru zgoščenih reprezentacij, meja in različnih nasprotujočih si akterskih zgodb, v prostoru, ki pripada tako Mediteranu, Srednji Evropi kot tudi Balkanu, ustvarjene veliko več zgodovine, kot se jo utegne konzumirati (Baskar 2002: 42). Pa vendar, poskusimo v sklepu štiri ribe izpostaviti antropološkim encimom ter načine odbiranja preteklosti primerjati z dispozitivi, ki organizirajo vsakdanje prakse in diskurze na obravnavanem območju (Rogelja 2006; Rogelja in Janko Spreizer 2017).

Prva dispozicija – *neprebavljena zgodovina* – se nanaša na specifično oblikovane imaginarije preteklosti v tem prostoru. Tako lahko npr. v vsakdanjem pogovoru ujamemo trditev, da ribištvo ob današnji slovenski obali ni pravo slovensko ribištvo, da so tune »naše«, a vendar tudi niso »naše«. Čeprav neskladne, takšne perspektive niso nujno tudi sporne, povzročajo pa nelagodje, zaradi katerega pogovor lahko zastane. Če *neprebavljena zgodovina* povzroči ščipanje v želodcu, je drugi dispozitiv – *zamegljevanje* – nekakšno olajšanje, ki lahko vodi k družbeni koheziji. Prihodi in odhodi skupin prebivalcev (npr. eksodus *Taljanov*, beneško govorečih ribičev po 2. svetovni vojni in priselitev ribičev iz Dalmacije) se lahko spremenijo v zamegljena polja preteklosti. Tako lahko npr. opazimo povečane reprodukcije fotografij beneško govorečih ribičev z začetka 20. stoletja brez podnapisov in letnic skupaj s fotografijami Delamarisovih ribiških čolnov iz 60. let 20. stoletja, odtisnjene na keramične ploščice in vrata javnih stranišč v Izoli. Zaradi črno-bele tehnike in odsotnosti podnapisov in letnic daje straniščna razstava vtis sinhronosti, kakor da so vse fotografije

del iste preteklosti 20. stoletja. Tretja dispozicija – *ohranjanje distance* – pa označuje načine, kako se posamezniki in skupine sklicujejo na in doživljajo pretekle družbeno-politične in gospodarske sisteme, ki so strukturno uokvirjali njihova življenja oziroma življenja njihovih prednikov (npr. »smo bili pod Italijo, Avstrijo, Jugoslavijo, Slovenijo« itn.). Takšna zastavitev kaže na to, da so se okoliščine zaradi pogostega menjavanja meja in političnih režimov nenehno spreminjale, ljudje pa so do teh sprememb ohranjali določeno distanco. Zaradi učinka teh treh dispozicij je vsakdanje delovanje ljudi, ki so in še živijo v središču sprememb in konfliktov, v svojem bistvu nekonfliktno.

Vsaka od opisanih dispozicij, ki jih Bourdieu (2002: 93) razume kot preteklosti, ki živijo v sedanjosti in so usmerjene k ponavljanju v prihodnosti, določa načine odbiranja preteklosti. Povezavo dispozicij s specifičnimi procesi odbiranja preteklosti – *spominjanjem*, *dediščinjenjem* in *sedanjenjem preteklosti* – predstavljamo na primeru štirih izbranih rib. V severovzhodnem Jadranu plava še veliko več rib in morda bi domačini, biologi, zgodovinarji ali muzealci odbrali kakšne druge živalske ali rastlinske vrste, vendar so omenjene štiri ribe še posebej zanimive za antropološko analizo z ozirom na imaginarije, ki koreninijo v preteklosti, živijo v sedanjosti in se spogledujejo s prihodnostjo. Preden poskusimo omenjene štiri ribe ujeti v analitično mrežo statičnih kategorij, je treba ponoviti, da se procesi spominjanja, dediščinjenja in sedanjenja preteklosti prekrivajo in se medsebojno informirajo.

DISPOZICIJE / ODBIRANJA	Neprebavljene zgodovine	Zamegljevanje	Ohranjanje distance
Spominjanje	ciplji	ciplji sardele	ciplji
Dediščinjenje	tune	tune sardele	
Sedanjenje preteklosti		gojeni brancin	ciplji

Grafični prikaz preseka dispozicij in odbiranj preteklosti, kakor se izrisujejo skozi imaginarije rib na preučevanem območju.

Tuna se najmočneje pojavlja v polju dediščine, kjer postavlja »slovensko ribištvo« kot tudi »ribištvo v Sloveniji« v regionalne in nacionalne identitetne procese, katerih konstrukcija poteka skozi vse tri omenjene dispozicije. Skozi očišče *neprebavljene zgodovine* in *zamegljevanja* imaginariji tune namreč razkrivajo diskurzivno utemeljeno razliko med pomenskima zvezama »slovensko ribištvo« in »ribištvo v Sloveniji«. Prvo se nagiba k zgodovinski perspektivi ter obrača pogled na območje med Trstom in izlivom Timave (Lisjak 2013), ki velja za del »slovenskega etničnega ozemlja«, drugo pa opisuje današnjo situacijo (in prihodnost) na tleh današnje slovenske države. Prav antropološka raziskava (1998–2004) je namreč razkrila (Rogelja 2006: 154), da je sintagma »slovensko

ribištvo« pri lokalnem prebivalstvu povezana z zgodovino vsakdanjega življenja in dela prebivalcev na slovenskem etničnem teritoriju zunaj meja današnje države, kjer je bila tuna pomemben del t. i. tradicionalne ribiške ekonomije in kjer danes slovensko govoreči ribiči te ribe ne lovijo več. Po drugi strani je sintagma »ribištvo v Sloveniji« povezana z ribištvom v današnjem slovenskem Primorju, kjer je ideja o t. i. tradicionalnem ribištvu, npr. v Piranu, še vedno povečini povezana z nekdanjimi beneško govorečimi prebivalci, ki so po 2. svetovni vojni zapustili današnja slovenska primorska mesta, in tudi z »novimi« ribiči, ljudmi, ki so na novo naselili Primorje v času Jugoslavije. Ti ribiči tune niso lovili na »tradicionalni« način kakor v vaseh nad Trstom, hkrati pa Slovenija po vstopu v EU ni pridobila kvot za ribolov tun, zaradi česar je tuna ostala v preteklosti. Kljub temu pa se je tuna skupaj s tonero, tradicionalno barko za ribolov tun, leta 2015 pojavila na posebni znamki Pošte Slovenija v zbirki poštnih znamk Euromed, katere osnovno vodilo je bilo predstaviti različne barke Mediterana. Tuna se s tonero pojavlja tudi v osrednjem slovenskem etnološkem muzeju v Ljubljani (Slovenski etnografski muzej), kjer je bila še posebej izpostavljena na strokovnem posvetu *Povezani z dediščino*.¹³ Čeprav »slovenski ribiči« kot tudi »ribiči v Sloveniji« tune ne lovijo več, pa ta riba uspešno plava v dediščinskih vodah na obeh straneh meje. Javni diskurzi, med njimi tudi dediščinski, delujejo tako, da opisana lokalna razumevanja primerno združijo v eno metazgodbo o izvoru in razvoju slovenskega ribištva. Pri tem gre za spoj imaginarija nekdanjih tradicij tunolova, ki veljajo za slovenske, ter polpreteklih in sedanjih zgodb o ribolovu v sedanji slovenski državi. V takšnem razumevanju tuna živi v nacionalni preteklosti kot del slovenske ribiške dediščine in tudi kolektivnega in individualnega spomina, vendar zgolj na ozemlju dela današnje Italije, na območju, ki ga nekateri imenujejo »avtohtona slovenska obala«,¹⁴ drugi pa »edino pravo slovensko morje«.

Ciplji tekmujejo s tuno tudi v polju dediščine, vendar bolj lokalizirano, vezano predvsem na lokalno preteklost, na Piran in Piranski zaliv, kamor ciplji prihajajo pozimi. Ljudje bolj kot o dediščini govorijo o tradiciji izlova cipljev. Izjava, da je praksa izlova cipljev tradicionalna, temelji na vedenju in spominu, da današnji slovenski ribiči vsako zimo lovijo ciplje (o čemer nas je do nedavnega obveščalo dnevno časopisje, o ulovu pa nas je prepričal tudi obisk pomola ali ribarnice), kot tudi na vedenju, da ima ta praksa korenine v daljni preteklosti, kakor pričajo zgodovinski viri. Poleg *spominjanja* na dejanski ribolov, pa ljudje skozi *sedanjenje preteklosti* vidijo tradicijo izlova cipljev kot od nekdaj navzoče kontinuirane prakse piranskega območja in njegovih prebivalcev. Črno-bele fotografije izlova cipljev iz prejšnjega stoletja v muzejih in drugih javnih prostorih s tehniko *zamegljevanja* in *ohranjanja distance* postanejo »lokalno naše« kot tudi od-vedno-tu-navzoče. Ob tem lahko naključni

¹³ Povezani z dediščino, strokovni kolokvij ob razstavi *Morje – naše življenje* v Slovenskem etnografskem muzeju, 19. 2. 2019 (<https://www.etno-muzej.si/sl/dogodki/povezani-z-dediscino-strokovni-kolokvij-ob-razstavi-morje-nase-zivljenje>, 3. 9. 2020).

¹⁴ Nataša Bucic Ozebek, Reportaža iz ribiškega muzeja: Kako so v Trst priveslali Polinezijci. *Dnevnik*, 4. 8. 2019 (<https://www.dnevnik.si/1042893859>, 3. 9. 2020).

obiskovalec spregleda, da so na fotografijah beneško govoreči ribiči, ki so po sklenitvi Londonskega memoranduma¹⁵ po letu 1954 zapustili Piran (Terčon 1990; Pletikosić 1995; Ballinger 1998; Gombač 2005; Hrobat Virloget, Goussef in Gustavo 2015). Pomanjkanje eksplicitnega poudarka na prelomljeni zgodovini s ciplji povezanega ribištva lahko razumemo skozi dispozicijo *neprebravljene zgodovine*, ki sproži pogajanja o »pravem« slovenskem ribištvu in hkrati blaži zgodovino eksodusa. Morda prav zaradi tega ciplju ne uspe prodreti enako močno na polje (nacionalne) dediščine, čeprav ima kot simbol lokalne tradicije prestižno vlogo, navsezadnje tudi pri pogajanju o določitvi morske meje med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v Piranskem zalivu.

Nadaljujmo s sardelo, ki je izpostavljena predvsem *zamegljevanju*, najmočneje pa se izriše v polju *spominjanja*, zadnje čase tudi *dediščinjenja*. Sardele živijo v lokalnem spominu Izole po smradu, ki se je širil po ulicah Izole in spremljal delavke Delamarisa še dolgo po tem, ko so zapustile poslopja tovarne. Poleg predelovalne industrije so sardele povezane tudi z industrijskim ribolovom in spomini na SFR Jugoslavijo; prvi pa je bil v Republiki Sloveniji postavljen pod kritično luč trajnostnega razvoja. Negativni vidik industrijskega ribolova sardel pa se spoji s pozitivnimi spomini predelovalne industrije sardin, na kolektivno zavest in delavske rituale v nekdanji Jugoslaviji, npr. na delavske počitnice s sardelami. Sardele so tako lahko tudi označevalke družbene diferenciacije (Bourdieu 1986), saj so zamišljene kot vsakdanje ribe, ribe delavcev, v zadnjem času pa tudi vse bolj cenjene kot zdrave ribe. Tudi ribe, o katerih navadno govorimo v množini. Poleg *spominjanja* sardele v zadnjem času plavajo tudi v polju *dediščinjenja*. Danes lahko srečamo sardele in delček zgodbe Delamarisa v muzeju Izolana, v hiši morja, obnovljeni s sredstvi evropskega projekta *Mala barka* – projekta za ohranjanja kulturne dediščine severnega Jadrana.¹⁶ V pripravi je tudi izolski interaktivni muzej industrijske dediščine. V prvem potranzijskem desetletju, okoli leta 2000, nihče ni govoril o dediščini Delamarisa, dediščini sardel. Bilo je še pre zgodaj, obstajali so zgolj spomini, kolektivni in individualni. Spomin na ribjo predelovalno industrijo je bil še preveč aktualen, preveč smrdeč, morda preboleč, ali pač samo nezanimiv. Danes je drugače. Zadnji večji Delamarisovi barki za industrijski ribolov z lebdečo kočjo sta bili v okviru trajnostnih meril EU razrezani leta 2014 in morda je bil tisti siv dan, ko so njuna zarjavela trupa dokončno povlekli na kopno in razrezali, dan, ko se je rodila dediščina Delamarisa.¹⁷

¹⁵ Z Londonskim memorandumom se je začasno uredilo vprašanje razmejitvene črte med Italijo in takratno Jugoslavijo, s tem je cona A Svobodnega tržaškega ozemlja pripadla Italiji, cona B, v kateri so bili Piran, Izola in Koper, pa Jugoslaviji. Kot pišejo številni raziskovalci (Terčon 1990; Pletikosić 1995: 21; Ballinger 1998), so bili razlogi za odhod dela prebivalstva obmorskih mest na današnji slovenski obali kompleksni in so poleg političnih razlogov vključevali tudi ekonomske, mdr. tudi spremembe v načinu organizacije ribolova.

¹⁶ Domača stran projekta *Mala barka* (<http://www.malabarka.eu/>, 3. 9. 2020).

¹⁷ Podjetje Riba d.o.o. ima danes v lasti še ladjo Jež, ki lovi z globinsko kočjo, in dva manjša čolna, ki lovita s stoječimi mrežami (http://ribiske-pocitnice.si/partnerji/morski_ribolov/, 1. 10. 2020).

Tudi piranski gojeni brancin se dobro počuti med evropskimi projekti, morda nekoliko drugačnimi kot *Mala barka*, manj dediščinsko obarvanimi in bolj trajnostno, ekološko zastavljenimi. Brancina se ne dotikajo procesi *dediščinjenja*, prav tako ne *spominjanja*, ampak bolj *sedanjenja preteklosti*. Plava v projektih, ki so jasno zazrti v prihodnost, ciljajo pa tudi na »ozaveščeno« in praviloma gmotno bolj preskrbljeno publiko. Pa vendar tudi tu najdemo del zgodbe, vezane na družinsko tradicijo življenja z morjem, torej preteklost, vendar kot ponotranjeno idejo zaupanja družinski tradiciji ribištva, ki sicer nima veliko opraviti z visoko tehnološko marikulturo, a je to dejstvo zamegljeno na obledelih družinskih fotografijah, ki jih vidimo na službenih vozilih podjetja Fonda. Tu smo torej priča skoraj afektivni rabi preteklosti, ki je bistven vidik *sedanjenja preteklosti*. V *sedanjenje preteklosti* pa je postavljen tudi sam brancin, posvojen v lokalno družino, pripeljan v Piranski zaliv iz Italije kot mladica. Lahko bi rekli, da je brancin riba brez preteklosti, riba, za katero ostajajo vrata muzejev zaenkrat še zaprta (Rogelja in Janko Spreizer 2017), a vendar riba, ki nosi ime lokalne družine, eksistenčno prepletene z morjem in zemljo, in ima večstoletne korenine na območju mesta Piran, kar implicira beneško poreklo. Takšno *sedanjenje preteklosti*, ki ga omogoča dispozicija zamegljevanja provenience in različnih rab morja (ribištvo vs. marikultura), očitno najbolj prispeva k uspehu na tržišču. A brancin ima poleg družinskega imena tudi druge kvalitete. Ko ga kupimo, zapakiranega v lične bele škatle in olepšanega z označbo zagotavljanja kakovosti, brancinu prav tako zaupamo, a na drug način. Brancina ne kvalificira samo družinska tradicija, marveč tudi kakovostna ekološka hrana, s katero je krmljen, in kontrolirane higienske razmere, v katerih je zapakiran. Pa je to dovolj? Ali porabnik ob ceni piranskega gojenega lepota vseeno potrebuje še več? Vsaj ščepec preteklosti na spletni strani podjetja s črno-belo fotografijo in zapisom o »avtohtoni« dolgoletni lokalni navzočnosti, povezani z zemljo in morjem? In morda je piranski brancin v iskanju avtentičnosti prav zato prisiljen potovati dlje. Medtem ko sardine ostajajo v gostinski ponudbi, na ribiških izletih in v spominih na delavstvo in jugoslovanske počitnice priobalnega pasu, potujejo brancini Fonda daleč v zaledje, v domove po Sloveniji in Avstriji ter v hotele in restavracije višjega cenovnega razreda.

SKLEP

Ko smo z našega krožnika pospravile še zadnji košček ribe, lahko ugotovimo, da so življenja in smrti štirih predstavljenih rib tesno povezana z ekonomijami, politikami, imaginariji in vsakdanjimi praksami ljudi, ki bodisi lovijo, gojijo, prodajajo, pečejo, se prehranjujejo ali si zgolj ogledujejo podobe rib. Vsaka izmed štirih rib ima z očišča današnjega slovenskega obmorskega prostora svoj značilen imaginarij; cipelj je pameten, umazan in tradicionalen; brancin je trajnosten, ekološki in (družinsko) avtentičen; sardela je delavska in tudi zdrava; slovenska tuna je riba (nacionalne) preteklosti, vezana na »izgubljeno slovensko ozemlje«. Vsaka izmed omenjenih rib se z *dediščinjenjem*, *spominjanjem* in *sedanjenjem preteklosti* veže drugače, zaseda drugačno mesto v lokalnem (samo)razumevanju in odbiranju preteklosti,

kot je tudi prebavljena skozi različne dispozicije – *neprebavljene zgodovine, zamegljevanje in ohranjanje distance*.

Sharon Macdonald (2012) je v analizi evropskih antropoloških raziskav z očiča različnih procesov prilaščanja preteklosti zapisala, da je lahko analitično osredinjenje na predmete oz. materialno ter na utelešene dogodke metodološko produktiven pristop k razumevanju procesov odbiranja preteklosti. Izhajajoč iz tega smo v članku z imaginariji, v katerih plavajo štiri različne ribe, premislile različne procese srečevanj s preteklostjo v povezavi z dispozicijami, znotraj katerih potekajo življenja (in smrti) ljudi in rib v severovzhodnem Jadranu. Kot smo pokazale, je tuna riba, ki živi v preteklosti *neprebavljenih zgodovin in zamegljevanj*, in se je, vsaj do neke mere, preselila na kopno, v muzeje in knjige, predvsem na področje *dediščinjenja*, kjer je pomemben označevalec identitetnih poga(n)janj o povezavi slovenstva in ribištva. Polje spomina je domicil ciplja, ki ga poleg *neprebavljene zgodovine* oblikujejo tudi dispozicije *zamegljevanja in ohranjanja distance*. Te mu omogočajo neproblematizirano pojavljanje na brezčasnih črno-belih fotografijah lokalne tradicije v muzeju in javnih sanitarijah. Čeprav se zdi, da ima cipelj zgolj lokalno, sicer precej prestižno vlogo tradicionalne ribe območja na polju *spominjanja*, pa je pomemben tudi zato, ker v *sedanjenju preteklosti* velja za »našo« ribo in tako poseže tudi v pogajanja o mejah in nacionalnem. Tudi sardele oziroma sardine so del lokalnega *spominjanja*, vse bolj pa tudi *dediščinjenja*. Kot del uspešne zgodbe živilske predelovalne industrije je sardina trdno usidrana v individualnih in kolektivnih spomnih lokalnih prebivalcev, katerih zrtja v preteklost so prežeta z nostalgijo in obarvana z razredno pripadnostjo. Morda je prav zaradi negativnih aspektov političnega socialističnega sistema, industrijskega ribolova in spominov na nekdanjo Jugoslavijo morala kar nekaj časa čakati pred vrati dediščine. Zaradi časovne oddaljenosti, ki jo omogoča dispozicija *zamegljevanja*, pa postaja sardela pomemben del industrijske dediščine današnje slovenske obale. Gojeni brancin je v teh zgodbah še povečini odsoten in pogosto viden kot tujek v Tržaškem zalivu, čeprav gojišča družine Fonda niso edina v tem delu Jadrana. Verjetno so temu namenjeni napori *sedanjenja preteklosti*, ki želijo s črno-belimi fotografijami in družinsko genealogijo ter s *tehniko zamegljevanja* brancina trdno postaviti v prihodnost Piranskega zaliva.

Čeprav o ribjih vrstah običajno ne razmišljamo kot o elementih odbiranja preteklosti, pa sopostavitve različnih imaginarijev o izbranih ribjih vrstah razkriva, kako razumemo, interpretiramo in vrednotimo preteklost, s tem pa tudi, katera so pomembna družbena pogajanja v sodobnosti in prihodnosti. Ciplji, tune, sardine in brancini tako predstavljajo štiri zelo različne obroke preteklosti, postrežene v sedanjosti.

REFERENCE

- Albera, Dionigi in Anton Blok. 2001. Introduction: The Mediterranean as a Field of Ethnological Study: A Retrospective. V: Dionigi Albera, Anton Blok in Christian Bromberger (ur.), *L'anthropologie de la Méditerranée*. Paris: Maisonneuve in Larose, 15–37.

- Appadurai, Arjun. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ballinger, Pamela. 1998. Remembering the Istrian Exodus: Memory in a Trans-State Context. V: Bojan Baskar in Borut Brumen (ur.), *Mediterranean Ethnological Summer School 2*. Ljubljana: Inštitut za medkulturne raziskave, 51–70.
- Ballinger, Pamela. 2013. Liquid Borderland, Inelastic Sea: Mapping the Eastern Adriatic. V: Omer Bartov in Eric D. Weitz (ur.), *Shatterzone of Empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian, and Ottoman Borderlands*. Bloomington: Indiana University Press, 423–437.
- Baskar, Bojan. 2002. *Dvourni Mediteran: Študije o regionalnem prekrivanju na vzhodnojadranskem območju*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- Bourdieu, Pierre. 1986 (1979). *Distinction*. New York in London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre. 2002 (1980). *Praktični čut I*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Cocco, Emilio. 2006. Introduction: The Adriatic Space of Identity. *Narodna umjetnost* 43 (1): 7–14.
- Cocco, Emilio. 2010. Performing Maritime Imperial Legacies: Tourism and Cosmopolitanism in Odessa and Trieste. *Anthropological Notebooks* 16 (1): 37–58.
- Gombač, Jure. 2005. *Esuli ali optanti?: Zgodovinski primer v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Grandits, Hannes in Karin Taylor. 2010. *Yugoslavia's Sunny Side: A History of Tourism in Socialism (1950s–1980s)*. Budapest in New York: Central European University Press.
- Harrison, Rodney. 2013. *Heritage: Critical Approaches*. London: Routledge.
- Hrobat Virloget, Katja, Catherine Goussef in Corni Gustavo. 2015. *At Home but Foreigners: Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Kramar, Janez. 1987. *Izola: Mesto ribičev in delavcev*. Koper: Lipa.
- Lisjak, Bruno Volpi. 2013. *O zgodovini in dediščini slovenskega morskega ribištva: Ribiški muzej tržaškega primorja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej; Križ: Ribiški muzej tržaškega primorja.
- Macdonald, Sharon. 2012. Presencing Europe's Pasts. V: Ulrich Kockel, Máiréad Nic Craith in Jonas Frykman (ur.), *Companion to the Anthropology of Europe*. Oxford in New York: Wiley Blackwell, 233–252.
- Macdonald, Sharon. 2013. *Memorylands: Heritage and Identity in Europe Today*. London: Routledge.
- Marčeta, Bojan. 2001. Status of Slovene Research and Fishery on Small Pelagics. *ADRIAMED Tech. Doc* 3: 24–29. Dostopno na: <http://www.faoadriamed.org/pdf/publications/td3/web-td-3-MA.pdf>.
- Matvejevič, Predrag. 2008 (1999). *Mediteranski brevir*. Ljubljana: FBZ Ljubljana.
- McDowell, Sara. 2016. Heritage, Memory and Identity. V: Brian Graham in Peter Howard (ur.), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Hampshire: Ashgate Publishings, 37–53.
- Mihelič, Darja. 1998. Piranski zaliv: K tradiciji ribolova in ribolovnih pravic. *Annales: Series historia et sociologia* 8 (14): 7–18. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EIKPFQKU>.
- Munda Hirnök, Katalin in Ingrid Slavec Gradišnik. 2019. Meje in spomini nanje. *Traditiones* 48 (1): 27–75. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480102>.
- Nadel-Klein, Jane. 2003. *Fishing for Heritage: Modernity and Loss along the Scottish Coast*. Oxford: Berg.
- Pletikosić, Ivica. 1995. *Prostorski učinki migracij v Piranu*. Ljubljana: Oddelek za geografijo FF Univerze v Ljubljani.
- Rogelja, Nataša. 2006. *Ribiči pripovedujejo*. Koper: Založba Annales.

- Rogelja, Nataša in Alenka Janko Spreizer. 2017. *Fish on the Move*. Amsterdam: Springer.
- Salazar, Noel B. 2012. Imagining (Im)Mobility at the 'End of the World'. V: Phillip Vannini idr. (ur.), *Technologies of Mobility in the Americas*. New York: Peter Lang, 237–254.
- Selwyn, Tom. 1996. *The Tourist Image: Myth and Myth Making in Tourism*. New York: John Wiley and Sons.
- Smith, Laurajane. 2006. *The Uses of Heritage*. London in New York: Routledge.
- Song, Andrew M., Ratana Chuenpagdee in Svein Jento. 2013. Values, Images, and Principles: What They Represent and How They May Improve Fisheries Governance. *Marine Policy* 40 (1): 167–175. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2013.01.018>.
- Terčon, Nadja. 1990. Razvoj industrijskega ribištva na slovenski obali v letih 1945–1959. *Kronika* 37 (1–2): 123–134.
- Wacquant, Loic. 2010. Habitus. *Monitor ZSA* 12 (3–4): 267–273.
- Welz, Gisela. 2015. *European Products: Making and Unmaking Heritage in Cyprus*. New York: Berghahn Books.
- Whitehead, Christopher in Gönül Bozoğlu. 2017. Heritage and Memory in Europe: A Review of Key Concepts and Frameworks for CoHERE. Dostopno na: <https://digitalcultures.ncl.ac.uk/cohere/wordpress/wp-content/uploads/2017/06/WP1-essay-1.4.pdf>.
- Zei, Miroslav. 1977. Stanje jadranskega ribolova s posebnim ozirom na naše ribiške probleme. *Slovensko morje in zaledje* 1: 179–190.

PLENTY OF FISH IN THIS SEA SIFTING THE PAST IN THE NORTHEASTERN ADRIATIC

The article discusses heritagization, remembering, and past presencing in the North East Adriatic through the four fish species that serve as the nodal points in the interplay between past and present. It uses the analytical lens of imaginaries, understood by Salazar (2012) as representational assemblages, to elucidate different ways of appropriating the past in the area defined by both sea and land.

The rich ethnography about life at and on the sea in North East Adriatic told through the imaginaries of tuna, sardine, mullet, and sea bass reveal complex and often very discordant accounts of the past structured by local actors' particular dispositions of dealing with the past characterized as undigested histories, blurring and distancing.

In this light, tuna emerges as a fish that could be seen as living in the past of North East Adriatic and has, for a better part, moved to the shore – to museums and books, that is, to the domain of the heritagization and memorization. Thus, it became a symbol of identity negotiations and a discursive marker in the debate on Slovenian fishing versus fishing in Slovenia. This is also a familiar turf for the mullet. Through photographic portraits and archival documentation features prominently in the heritage locations and is also a star witness in the sea border dispute between Slovenia and Croatia. Sardines are also increasingly part of the local heritage, but preferably referred to as “industrial” than “fishing”. Besides this, the tiny fish are part of the

individual and collective memories of the local inhabitants that may also express nostalgia and class identification with ways of life in the recent past. Finally, sea bass is a newcomer in the area – at least to that of mariculture – and as such is not yet part of the local memorization and heritagization, although there are attempts to localize it through the processes of past presencing, once again using black and white photography and the narratives of family tradition.

While we rarely think of fish species as an aspect of the cultural heritage, the juxtaposition of various discourses and processes of appropriation of the past that revolve around selected fish reveals our understanding, interpretation and evaluation of the past and thus also points to the crucial social issues of the present.

Dr. Nataša Rogelja Caf, znanstvena sodelavka
ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, natasa.rogelja@zrc-sazu.si

Izr. prof. dr. Alenka Janko Spreizer, višja znanstvena sodelavka
Univerza na Primorskem, FHŠ, Inštitut za medkulturne študije
Titov trg 5, SI – 6000 Koper, alenka.janko.spreizer@fhs.upr.si

Dr. Martina Bofulin, asistentka z doktoratom
ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, martina.bofulin@zrc-sazu.si

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Dediščina na obrobjih* (P5-0408) in projekta *Made in YU: Kako so neljudje gor spravili Jugoslavijo* (N5-0134), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna, ter projekta *FisherCoast* (C3330-18-252016, 2019–2021), ki ga financirata iniciativa EqUIP in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije.